

socialismu a Uledov to str. 341–342 také správně a v rozporu s dřívějším tvrzením připouští. I když nepřihledneme k tvoreni mylného veřejného mínění pomocí hrubé demagogie za kultu osobnosti (odsuzování různých „nepřátel lidu“, „titovské kliky“ atd. veřejnosti), je přece jasné, že objektivní zájem veřejnosti, stejně jak objektivní pravda je něco, co se i (a zejména) při vědeckém řízení společnosti stále hledá. Tomuto hledání napomáhá mezi jiným boj různých mínění. Je pravda, že socialismus vytváří předpoklady pro odstranění *antagonismů* ve veřejném mínění a že v četných podstatných otázkách dochází k jednomyslnosti mínění tam, kde v třídní společnosti této jednomyslnosti být nemůže. Místo toho se však vynořují vždy nové sporné problémy, kde se mínění rozcházejí a nelze prostě jednorázově konstatovat konečné objevení společenského zájmu, konečné vytvoření jednomyslného veřejného mínění.

Teze o povinné jednomyslnosti veřejného mínění je buď přežitkem dogmatického popírání rozporů za socialismu, nebo také přenesením jistého způsobu agitace do vědy. Je známo, že agitační projevy za účelem demontáže síly obvykle vlastní názor vydávají za „jednomyslné mínění všeho lidu“, i když ve skutečnosti vyjadřují často (jde-li o pokrokové projevy) jen *objektivní* zájmy pracujících, ne však jejich okamžité mínění. Tuto metodu není ovšem přípustné přenášet do vědy.

Metodicky je teze o jednomyslnosti veřejného mínění škodlivá proto, že navozuje náladu neslučitelnou s úsilím o zjišťování faktického stavu veřejného mínění pomocí průzkumu, neboť z tohoto mínění předem vylučuje vše, co se nehodí do apriorní představy o jeho ideologické kvalitě.

Uledovova práce správně zdůrazňuje význam veřejného mínění pro pevnost společenského zřízení, rostoucí úlohu mas ve společnosti a polemizuje s buržoazními názory, které ve veřejném mínění vidí negativní a iracionální prvek. Kladné ocenění úlohy veřejného mínění vyplývá ostatně logicky už z Uledovovy definice. Stejně z ní ovšem vyplývá i značné zjednodušení celé problematiky. Otázka zjednodušeného, stereotypního myšlení, vlastního velké části širokých vrstev, zůstává neřešena.

Druhá kapitola pojednává na konkrétních příkladech o vytváření veřejného mínění v SSSR a o úloze, kterou přitom hrají společenské organizace, zejména komunistická strana. Zvláště tematicky významné jsou části pojednávající o svobodě mínění, o funkci veřejného mínění v socialistickém společenství, o vlivu marxistické ideologie a společenské psychologie na veřejné mínění a o etapách vytváření veřejného mínění. Tyto etapy charakterizuje autor jako 1. vznikání citů a předstev ve sféře individuálního vědomí, 2. živou výměnu citů, předstev, názorů a hodnocení mezi lidmi, 3. sjednocování různých mínění kolem základních stanovisek, vytváření vlastního veřejného mínění (str. 223). Podobné etapy ve vytváření veřejného mínění jistě existují. Je tu ovšem třeba vidět vzájemně

přechody a nechápat „vytvořené“ veřejné mínění vždy jako mínění odpovídající pravdě, příp. objektivnímu společenskému zájmu.

Celkem málo pozornosti je věnováno metodám poznávání vytvořeného mínění. Autor tu uvádí studium činnosti prostředků duchovního styku mezi lidmi (tisku, rozhlasu, televize), dopisů pracujících sovětským institucím, metodu výběrového reprezentativního dotazování a všelidových diskusí. Uvádějí se tu konkrétní příklady, kritizují některé jednostrannosti buržoazní sociologie, ale vcelku jde jen o stručnou informaci, která se skutečných problémů průzkumu veřejného mínění za socialismu sotva dotýká. Lze to snad vysvětlit výrazně *teoretickým* charakterem práce.

Kapitola o úloze veřejného mínění v životě sovětské společnosti obsahuje některé velmi podnětné myšlenky, např. v otázce „dvoji tváře“ lidí: slovních projevů konformních s veřejným míněním a soukromého jednání, které s ním bývá v rozporu, v otázce veřejného mínění v období kultu osobnosti atd.

Vcelku je třeba Uledovou práci přivítat jako vážný pokus o marxistickou teorii veřejného mínění socialistické společnosti. Při další práci na této problematice však bude třeba se oprostit od schémat, které plynou spíše z velmi abstraktních knižních pravd o socialismu (i když jsou případně ilustrovány příklady ze současnosti), než z konkrétních průzkumů reálné situace. Při veškeré kritičnosti vůči buržoazním teoriím je také možno a je třeba mnohem více respektovat pozitivní výsledky, které na Západě v oblasti zkoumání veřejného mínění byly dosaženy a zejména bohatství problémů, na něž buržoazní teorie upozorňují, byť i s jejich řešením není třeba souhlasit. Uledovova kniha je svou marxistickou světonázorovou pozici, teoretickou určitostí, ale také značnou dávkou schematičnosti protikladem buržoazní, neurčitě eklekticistické, přitom však problémové v četných otázkách bohatší práce Wilsonovy.

J. Hanuš Steiner

Jerzy J. Wiatr: Narod i rasa w świadomości społecznej (Národ a rasa ve společenském vědomí)

Varšava, Iskry, 1962, 176 str.

Práce *Národ a rasa ve společenském vědomí* navazuje na některé dřívější Wiatrový studie věnované stejné problematice (*Na tropach antyludzkiego mitu, 1959, Zagadnienia rasowe w socjologii amerykańskiej, 1959, Marksowska teoria narodu i problemy walki narodowowyzwoleńczej, 1962*). Jde o dílko, které si klade především popularizační a informativní cíle, nicméně přináší i z odborného hlediska řadu nových a zajímavých poznatků a závěrů. Wiatr se zaměřil zejména na otázku, jak se národnostní a rasové problémy odrážejí a jaké formy nabývají ve vědomí společnosti. Výklad je rozdělen do tří částí. První z nich nazvaná *Cesty a scesti* národního vědomí se nejprve zabývá vznikem národního vědomí,

popisuje příčiny, které v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu vedly ke konstituování národů a k nahrazování pospolitosti rodu a později koruny pospolitosti národní. Dále pak rozebírá podstatu tzv. tradičního nacionalismu, objasňuje jeho třídní kořeny a odhaluje neudržitelné argumenty, o které se tato forma společenské ideologie opírá. Autor reprodukuje a rozvíjí známou Leninovu myšlenku o dvou typech nacionalismu. Pozornost je věnována také příčinám antisemitismu a problematice boje s ním, který je zejména pro iracionálnost argumentů, z nichž tento předsudek vychází, neobyčejně obtížný. V závěru první části je proveden pokus o rozbor specifických rysů a ideologické funkce tzv. nového nacionalismu těch národů, které se nedávno osvobodily, nebo ještě dnes osvobozují z koloniální nadvlády.

Nejvýznamnější přínos znamená druhá část knížky nazvaná *Rasové a etnické předsudky*, a to především proto, že se zabývá pojmem v marxistické teorii i v politickém životě často používaným, ne však zpravidla dostatečně hluboce analyzovaným. Každý předsudek se podle Wiatra vyznačuje třemi základními rysy: 1. je to názor kategoricky přijímaný a přitom nezdůvodněný, 2. jeho nositelé projevují velikou nechuť tento názor — když už si jej jednou osvojili — revidovat, 3. pro vznik a existenci předsudku má velký význam citová stránka osobnosti člověka. U etnických a rasových předsudků k tomu přistupuje ještě další okolnost: jsou formou generalizujícího soudu o příslušnících nějaké skupiny. Tento generalizující charakter rasového a etnického předsudku jej těsně spojuje s jiným jevem, se kterým se setkáváme ve společenském vědomí, s tzv. stereotypem. Wiatr uvádí, že sociologickou teorii stereotypů vypracoval známý americký publicista a politický teoretik Walter Lippman ve svém díle *Public Opinion* (New York, 1922). Lippman pod tímto pojmem rozumí zkratkovité představy o věcech, osobách, skupinách a institucích, přičemž tyto zkratkovité představy přispívají všem jednotlivcům patřícím k dané skupině nebo třídě jevů jisté společně, vždy prý vystupující „typické“ znaky. Navíc jsou stereotypy — stejně jako předsudky — výrazem určitých emocí. Rozšíření stereotypů v populárním myšlení vyplývá podle Lippmana především z toho, že svět je příliš složitý, než aby mohl být snadno pochopen. Prostý člověk musí zaujímat postoje k věcem, o nichž nemá dost poznatků. Vytváří si názor na základě útržkovitých informací, které jsou mu dostupné. Potom jedná ve shodě s tímto zkratkovitým poznáním, přičemž toto jednání tvoří podklad pro to, aby se u něho vytvářel silný citový postoj, který přikazuje chránit stereotyp před modifikujícím vlivem nových informací a zkušeností. Tak se sociální funkce stereotypu vyvíjí: z zkratkovitého obrazu, který nahrazuje úplnější poznání, se stává překážka znemožňující doplnění poznatků o světě, jakýsi filtr propouštějící jenom paprsky určité barvy, jež jsou v souladu s dřívějšími poznatky a jež hlavně posilují již vytvořený emocionální postoj.

Wiatr dodává, že stereotyp má sice vždy neobyčejně významnou roli při fungování předsudku, že však stereotyp a předsudek nejsou jedno a totéž. Na vytváření a existenci rasových a etnických předsudků působí vždy také dva druhy ve vědomí veřejnosti často silně zakořeněných mýtů, jež autor nazývá mýty historické a mýty zvykové. (Např. v případě antisemitismu má významnou úlohu řada mýtů vytvořených v rámci křesťanského náboženství.)

Dále rozebírá sociální roli těchto předsudků, a to z hlediska skupin, kterých se týkají a z hlediska typu osobnosti lidí, kteří je vyznávají. 1. Ve skupině, která je vyznává, mají trojí vliv: a) překrývají pocity jiné solidarity než rasové a národní, b) jsou náhražkou pozitivních idejí, c) vytvářejí převahu nálad a postojů příznivých pro šíření antidemokratických ideologií. 2. Ve skupině, proti níž jsou zaměřeny, způsobují: a) vznik ideologie o vlastní převaze, b) vznik eskapistické ideologie (což je snaha přejít do skupiny, která předsudek vyznává), c) odmítání rozdílů, který leží v základě předsudku. 3. U individua, které je vyznává, vedou k vytváření takového typu osobnosti, který se vyznačuje nesnášenlivostí, iracionalismem, antidemokratiismem a etnocentriismem.

Poté autor hledá příčiny vytváření a existence etnických a rasových předsudků a dochází k závěru, že předsudek je výsledek uvědomělé nebo neuvědomělé činnosti těch skupin, které mají z jeho působení prospěch. Zabývá se tím, jaký prospěch může přinášet toto působení a) třídám vlastnicím výrobní prostředky a politickou moc, b) třídám pracujícím, c) politickým seskupením vyjadřujícím zájmy vládnoucích tříd. V této souvislosti polemizuje s názorem velmi rozšířeným mezi nemarkxistickými sociology, kteří se zabývají rasovou otázkou v USA (konkrétně s Gunnarem Myrdalem), jako by rasové předsudky byly v první řadě výtvořem pracujících tříd. Uvádí několik argumentů, které tuto myšlenku přesvědčivě vyvracejí. Z celého výkladu potom vyplývá závěr, že rasové a etnické předsudky budou žít potud, pokud budou existovat třídy, které mají na jejich udržení ekonomický a politický zájem. Chápání těsné souvislosti třídního rozdělení společnosti a rasových a etnických předsudků je typickým rysem marxistického postoje, který se tak odlišuje od sociologie liberálně buržoazní, jež negovala základní roli třídního činitele jako zdroje těchto předsudků a vytvořila řadu teoretických koncepcí, uvádějících zpravidla jako hlavní jejich příčiny činitele psychologické.

Wiatr informuje o dvou z těchto koncepcí, a to proto, že přes zásadní kritiku, které musí být podrobeny, mohou být užitečné jako příspěvek k vědeckému postihu vedlejších, ne bezprostředně třídních příčin rasových a nacionalistických předsudků. První z nich je teorie frustrace a agrese, kterou formuloval americký sociolog John Dollard nejprve v knize *Caste and Class in a Southern Town*, New York, 1949 (1. vyd. r. 1937) a později v řadě dalších prací psaných spolu s Mille-